तनहुँका क'माल जाति र क'माल भाषाको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत पृथ्वीनारायण क्याम्पस, नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष, दसौं पत्र (५१०-१) को प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी :

रुक्मणि पौडेल, अन'क्रमाङ्क : ०५/०६०

नेपाली विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

२०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
TRIBHUVAN UNIVERSITY
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
PRITHVI NARAYAN CAMPUS
520142
520143
520389
523462
526837
527440
531944
पत्र संख्या :
चलानी नं. :
नेपाली विभाग
(..........................)
भीमकाली पाटन, पोखरा, नेपाल
Bhimkali Patan, Pokhara, Nepal

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर दसौं पत्र (५०१-१) को प्रयोजनका लागि शोधार्थी **श्री रुक्मणि पौडेल**ले यस विभागमा प्रस्तुत गर्नुभएको **तनहुँका कुमाल जाति र कुमाल भाषाको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति :

१. विभागीय प्रमुख : सहप्राध्यापक - कुलप्रसाद खनाल ....

२. विशेषज्ञ : उपप्राध्यापक - चक्रपाणि उपाध्याय ....

३. शोध-निर्देशक : उपप्राध्यापक - नारायणप्रसाद अधिकारी ....

मिति : २०६५ । ११ । ०५

शोध-निर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत पृथ्वीनारायण क्याम्पस, नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष, अन'क्रमाङ्क ०५/०६० का छात्र श्री रुक्मणि पौडेलले दसौं पत्रको परिपूर्तिको लागि यो **'तनह"का क'माल जाति र क'माल भाषाको अध्ययन'** शीर्षकको शोधकार्य मेरो निर्देशनमा रही सम्पन्न गर्नुभएको हो । निजले परिश्रम र लगनशीलतापूर्वक गरेको यस शोधकार्यबाट म पूर्णरूपमा सन्तुष्ट भई शोधपत्रको मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६५ माघ २४ गते

निर्देशक :

उप-प्रा. : नारायण अधिकारी

पृथ्वीनाराणण क्याम्पस,

पोखरा

कृतज्ञता-ज्ञापन

'तनहुँका कुमाल जाति र कुमाल भाषाको अध्ययन' नामक प्रस्तुत लघु अनुसन्धानात्मक कृति कुमाल भाषाका विषयमा गरिएको एउटा प्रारम्भिक खोजपूर्ण कार्य नै हो । त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सञ्चालित लघु अनुसन्धान परियोजना तथा स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको पूर्ण प्रयोजनको आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने उद्देश्यले यस शोधकार्यलाई अनुसन्धानात्मक कृतिको संरचना प्रदान गरेको छु । यस शोध-कृतिमा एकातिर कुमाल जातिको सामाजिक, सांस्कृतिक, परम्परा र रीतिरिवाजको परिचय दिने प्रयास गरिएको छ भने अर्कातिर कुमाल भाषाको भाषिक संरचनात्मक शैली र व्याकरणात्मक स्वरूपका आधारमा कुमाल भाषाको **पदवर्गीय अध्ययन र क्रियारूपावली** प्रस्तुत गरी **क्रियारूपावलीका आधारमा वाक्यगठन** प्रस्तुत गर्ने प्रयास पनि गरिएको छ । पदवर्गीय अध्ययन र क्रियारूपावलीको माध्यमबाट कुमाल भाषालाई परिचित गराउने प्रयास यस शोधपत्रमा गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोध-अध्ययनको आफ्नै शक्ति र सीमाहरू छन् । यो अनुसन्धान विषयको विशिष्टीकरणतर्फ नगएर सामान्यीकरणकै गोरेटोबाट अगाडि बढेको छ । नेपालमा बोलिने विभिन्न राष्ट्रिय भाषाहरूको अध्ययन अनुसन्धानमा प्रस्तुत अनुसन्धान कार्यले सहयोग पुऱ्याउनेछ भन्ने कुरामा म विश्वस्त छु । प्रस्तुत शोधकृति भाषावैज्ञानिक अध्ययनको सामग्री बन्न सक्ने कुरामा पनि म आशावादी छु । आज कुमाल जातिको मातृभाषा भनेर चिनिने कुमाल भाषा अग्रज पिंढीबाट व्यवहृत भए पनि नयाँ पिंढीबाट यसले जीवन्तता प्राप्त गर्ने सम्भावना कम छ । भविष्यमा कुमाल जातिका भावी सन्ततिहरूलाई आफ्ना पूर्वजहरूले बोल्ने कुमाल भाषा कस्तो थियो ? कसरी बोलिन्थ्यो ? भनी कुमाल भाषाको वास्तविक स्वरूपका बारेमा जानकारी प्रदान गर्न र अन्य जिज्ञासु व्यक्तिहरूको इच्छापूर्ति गर्नका लागि पनि यो शोधपत्र आगामी दिनमा भरपर्दो सामग्री हुनेछ भन्ने कुरामा आशावादी हुन सकिन्छ ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखराले '**तनहुँका कुमाल जाति र कुमाल भाषाको अध्ययन**' शीर्षकमा लघु अनुसन्धान परियोजना स्वीकृत गरी मलाई शोध-अनुसन्धान जस्तो संवेदनशील तथा प्राज्ञिक कार्यमा संलग्न हुने अवसर प्रदान गरेकोमा म त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखराप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै शोध-कार्यमा संलग्न हुन अभिप्रेरित गरी शोधकार्यमा आइपरेका अनेकौं शङ्का र समस्याहरूको निवारण तथा समाधान गर्दै आवश्यक परामर्श एवं सुझावहरू दिएर मार्ग निर्देशन प्रदान गर्नुहुने शोधनिर्देशक, परमादरणीय गुरु श्री नारायणप्रसाद अधिकारीज्यूप्रति पनि कृतकृत्यतापूर्वक हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । अनुसन्धानका सिलसिलामा भाषिक सामग्री सङ्कलन गर्न सहयोग गर्ने विशेषतः तनहुँ, गँड्यौलीटार निवासी सम्पूर्ण कुमाल बुबाआमा, दाजुभाइ, दिदीबहिनी, तथा अन्य सम्पूर्ण सहयोगी महानुभावहरू विशेष धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । यसरी नै मलाई स्नातकोत्तर तहमा अध्ययन गर्नका लागि अन्तर्हृदयबाट नै शुभेच्छा तथा सत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने दमौली कलेज तनहुँका प्राचार्य श्री महेन्द्र न्यौपाने, सत्यवती उ.मा.वि.तनहुँका प्राचार्य श्री टङ्कनाथ पराजुली, अग्रज तथा सहकर्मी शिक्षक श्री प्रेमप्रकाश भट्टराई, श्री झलकराज पौडेल, सहपाठी मित्र श्री रमा सुवेदी, जीवनदाता स्व. पिताजी श्री भीमराज पौडेल, जन्मदात्री तथा जीवनदायिनी माताजी श्रीमति झुमा पौडेल र सुख-दुःखमा साथ दिई अगाडि बढ्न सहयोग गर्ने जीवन-सहचरी श्रीमति जमुना पौडेललाई समेत हृदयतः धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मिति : २०६५ माघ २४ गते　　　　　　　　　　शोधार्थी :

रुक्मणि पौडेल, अन'क्रमाङ्क : ०५/०६०

नेपाली विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा २०६५

विषयसूची

परिच्छेद १ : शोध पत्रको परिचय **१**

१.१. शोध शीर्षक १

१.२. शोधको प्रयोजन १

१.३. शोध समस्याकथन १

१.४ शोधको उद्देश्य २

१.५. पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.६. अध्ययनको औचित्य र महत्व तथा उपयोगिता ४

१.७. शोधक्षेत्रको सीमाङ्कन ४

१.८. सामग्री सङ्कलन विधि ५

१.९. सैद्धान्तिक ढाँचा तथा शोधविधि ५

१.१०.शोधपत्रको सङ्गठन तथा रूपरेखा ६

परिच्छेद २ : कुमाल जाति, भाषा र संस्कृतिको परिचय **७**

२.१. पृष्टभूमि ७

२.२. नेपालमा कुमालहरूको अवस्थिति ९

२.२.१. कुमालहरुको जनसङ्ख्या २०५८ १०

२.२.२. भौगोलिक क्षेत्रगत तथ्याङ्कगत विवरण १०

२.२.३. विकासक्षेत्रगत तथ्याङ्कगत विवरण १०

२.२.४. जिल्लागत तथ्याङ्क विवरण ११

२.२.४.१. पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्रमा कुमालका जिल्लागत अवस्थिति ११

२.२.४.२. मध्यमाञ्चल विकासक्षेत्रमा कुमालको जिल्लागत अवस्थिति १२

२.२.४.३. पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रमा कुमालको जिल्लागत अवस्थिति १३

२.२.४.४. मध्यपश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रमा कुमालको जिल्लागत स्थिति १४

२.२.४.५. सुदूरपश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रमा कुमालको जिल्लागत स्थिति १५

२.२.४.६. तनहुँ जिल्लाको गा.वि.स.गत कुमाल जनसङ्ख्या तालिका १६

२.३. कुमालहरूको जातिगत परिचय १८
२.४. कुमाल जातिको सांस्कृतिक परिचय २२
२.५. कुमाल जातिको सामाजिक परिचय २४
२.६. कुमालहरूको पेशा र व्यवसाय २६
२.६. कुमालहरूको शैक्षिक अवस्था २६
२.७. कुमाल भाषाको परिचय २७
२.७.१. कुमाल भाषाको पृष्ठभूमि र परम्परा २७
२.७.२. कुमाल भाषाको विकास र व्याप्ति २८
२.७.३. कुमाल भाषाको भाषिक स्वरूप २९
२.७.४. कुमाल भाषामा परिवर्तन ३०
२.७.५. कुमाल भाषामा भाषिकाहरूको स्थिति ३२
२.७.६. कुमाल भाषाका विशेषता ३२
परिच्छेद : ३ कुमाल भाषाको पदवर्गीय अध्ययन ३६
३.१. नामपदहरूको अध्ययन ३६
३.१.१. जातिवाचक नाम ३७
३.१.२. व्यक्तिवाचक नाम ३८
३.१.३. द्रव्यवाचक नाम ३९
३.१.४. समूहवाचक नाम ४२
३.१.५. भाववाचक नाम ४२
३.१.६. व्यवहारगत वर्गीकरण ४३
३.२. सर्वनाम ५२
३.२.१. पुरुषवाचक सर्वनाम ५२
३.२.१.१. प्रथमपुरुषवाचक सर्वनाम ५२
३.२.१.२. द्वितीयपुरुषवाचक सर्वनाम ५३
३.२.१.३. तृतीयपुरुषवाचक सर्वनाम ५३
३.२.२. दर्शकवाचक सर्वनाम ५३

३.२.३. सम्बन्धवाचक सर्वनाम ५३

३.२.४. प्रश्नवाचक सर्वनाम ५४

३.२.५. गुणबोधक सर्वनाम ५४

३.२.६. परिमाणवाचक सर्वनाम ५४

३.२.७. अनिश्चयार्थक सर्वनाम ५५

३.२.८. निजवाचक/आत्मवाचक सर्वनाम ५५

३.२.९. आदरार्थी सर्वनाम ५५

३.३. विशेषण ५६

३.३.१. गुणबोधक विशेषण ५६

३.३.२. परिमाणबोधक विशेषण ६१

३.३.३. संख्याबोधक विशेषण ६१

३.३.४. सार्वनामिक विशेषण ६२

३.४.क्रियापद ५६

३.४.१. संरचनाका आधारमा क्रियापद ७०

३.४.१.१. सरल क्रिया ७१

३.४.१.२. संयुक्त (मिलित) क्रिया ७१

३.४.१.३. प्रेरणार्थक क्रिया ७१

३.४.१.४. नाम क्रिया ७१

३.४.२. कर्मकताका आधारमा क्रियापद ७२

३.४.२.१.अकर्मक क्रिया ७२

३.४.२.२.सकर्मक क्रिया ७३

३.४.२.३. द्विकर्मक क्रिया ७३

३.४.३. वाक्य समापकताका आधारमा क्रियापद ७३

३.४.३.१. असमापिका क्रिया ७३

३.४.३.२. समापिका क्रिया ७४

३.४.३.४. काल र पक्षका आधारमा क्रियापद ७४

३.५.अव्यय **७५**
३.५.१. नामयोगी अव्यय : ७५
३.५.२. क्रियायोगी अव्यय : ७५
३.५.३. संयोजक अव्यय : ७८
३.५.४. निपात ७८
परिच्छेद : ४ क्रियारूपावली र वाक्यनिर्माणको अभ्यास **८०**
४.१. क्रियारूपावली नमुना १ ८०
४.२. क्रियारूपावली नमुना २ ८५
परिच्छेद : ५ उपसंहार ९०
परिशिष्ट १ ९५
परिशिष्ट २ ९६
सन्दर्भ ग्रन्थसूचि ९७

शोध अध्ययनसँग सम्बन्धित तनहुँ जिल्लाको गा.वि.स.क्षेत्रको नक्सा